

students and social workers]. Lviv. Retrieved from: <http://ipp.lp.edu.ua/Library/004/004.html> [in Ukrainian].

3. Melnychuk, I. M. (2011). Teoriia i metodyka profesiinnoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Theory and methodology of professional training of future social workers by means of interactive technologies in higher educational institutions]. *Doctor's thesis*. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 585 p. [in Ukrainian].

4. Moiseiuk, N. Ye. (2006). Hotovnist do profesiinnoi diialnosti: sut i shliakhy formuvannia [Readiness to professional activity: the essence and ways of

formation]. *Modern informative technologies and innovative methods of education in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems*. Issue 12, pp. 364 – 368. [in Ukrainian].

5. Rebukha, L. (2017). Polifunktsionalna diialnist sotsialnoho pratsivnyka yak skladova sutnosti sotsialnoi roboty [Polyfunctional activity of a social worker as a component of the essence of social work]. *Youth and market*, no.1(144), pp. 55 – 59. [in Ukrainian].

6. Furman, A. V. (2016). *Ideia i zmist profesiinoho metodolohuvannia: monohrafiia* [The idea and content of professional methodology: monograph]. Ternopil: TSEU, 378 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018

УДК 373.3.011.3 – 051:378.041]:316.77

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.142322>

Марія Крива, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної та соціальної педагогіки
Львівського національного університету імені Івана Франка
Софія Пилипець, студентка магістратури VI курсу
Львівського національного університету імені Івана Франка

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМООСВІТИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглядається сутність поняття “самоосвіти” вчителя у сучасному освітньому просторі. Окреслено основні вимоги до організації самоосвіти педагогів та етапи реалізації самоосвітньої діяльності. Описано можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у самоосвіті вчителя початкових класів, а саме навчання з допомогою онлайн-платформ, робота з педагогічним програмним засобом, розробка веб-квестів, організація веб-конференцій та ведення блогу. Досліджено стан розвитку у педагогів навичок використання інформаційно-комунікаційних технологій у системі неперервної педагогічної освіти.

Ключові слова: професійна самоосвіта; освітній інформаційно-комунікаційний простір; вчитель початкової школи; онлайн-платформи; педагогічний програмний засіб; веб-квест; веб-конференція; блог.

Табл. 2. Літ. 11.

Mariya Kryva, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of
the General and Social Pedagogy Department
Lviv Ivan Franko National University
Sofiya Pylpets, Master Student
Lviv Ivan Franko National University

REALIZATION OF PROFESSIONAL SELF-EDUCATION OF TEACHER OF ELEMENTARY SCHOOL IN THE MODERN EDUCATIONAL INFORMATION AND COMMUNICATION SPACE

This article presents the essence of the concept “self-education” of teacher in the modern educational space. The basic requirements for organizing the self-education of teachers and stages of self-educational activity are defined. The essence of “self-improvement”, its main factors and sources of knowledge search for self-development are revealed.

The concept of educational information and communication space is defined and its characteristic features are specified. The article describes the possibilities of using the information and communication technologies in the self-education of the elementary school teacher, namely studying with online-platforms, working with pedagogical program software, web-quests development, web-conference organization and blogging.

The article specifies the modern online-platforms, presented with courses that coordinate the studying process in the following sequence: video lectures viewing, discussion of questions with other students and teachers at the forum, exam passing and certificate collecting. Besides, the teacher training possibilities are revealed with modern electronic multimedia textbook that includes the integral didactic system; in addition the stages of the

web-quests creation are indicated. Also, effective rules you must follow when creating and running your own blog are listed.

The analysis of the teachers' ability to self-development and accordingly realization of their self-educational needs was carried out, the spectrum of stimulating and hindering factors distribution was determined. The stage of development of the teachers' skills in the use of information and communication technologies in the system of continuous pedagogical education was also researched.

Keywords: professional self-education; an educational information and communication space; a teacher of elementary school; online platforms; pedagogical program software; web-quest; web-conference; a blog.

Постановка проблеми. Самовдосконалення та саморозвиток потенціалу особистості – головні чинники, що забезпечують успішність та ефективність реформ у різних сферах, не виняток і освітня. Тенденції модерного суспільства зобов'язують педагога до пошуку та реалізації інноваційних освітніх ідей, постійного навчання, прояву творчих здібностей та розвитку їх в учнях.

Країни Заходу успішно використовують можливості Інтернету протягом декількох останніх десятиліть, а в Україні лише останнє десятиліття активно використовують ці можливості, проте доволі швидкими темпами і не поступаються якістю пропонованих послуг. Інтернет є важливим інструментом для навчання сучасних дітей і вчителів, тому Міністерство освіти і науки України підтримує ініціативи створення та розробки інформаційно-комунікаційних проєктів.

Аналіз останніх досліджень. Питання педагогічної самоосвіти досліджували Г. Вергелес, А. Колесніков, С. Лебедев, Т. Левашева, М. Любанов, Л. Луганський, Б. Любимов тощо. У цих дослідженнях зазначено, що для самоосвіти характерна наявність активних пізнавальних потреб та інтересів, дієве внутрішнє спонукання особистості, задоволення, вияв значних вольових зусиль, високого ступеня свідомості й організованості.

Дослідженням проблеми впливу інформаційно-освітнього простору для розвитку особистості і діяльності сучасного закладу вищої освіти присвячені праці Ю. Бикова, В. Лапінського, С. Лози, А. Пилипчука, В. Чорного, М. Шишкіної.

Професійне самовдосконалення за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій є обов'язковою складовою розвитку ключових компетентностей вчителів у межах післядипломної освіти для забезпечення якісного навчання молодших школярів, що й зумовило **актуальність вибору теми.**

Метою статті є дослідження і аналіз можливостей самонавчання та самовдосконалення вчителя початкових класів з використанням інформаційно-комунікативних технологій.

Вклад основного матеріалу. Постійна праця над собою – вимога часу. Специфіка педагогічної діяльності передбачає безперервне

поповнення знань у сфері теорії навчального предмета та методики навчання, що скеровує вчителя до саморозвитку, результатом якого є професійне самовдосконалення.

Механізмом розвитку і саморозвитку є самопізнання і самоаналіз діяльності. Під самопізнанням розуміється діяльність учителя, спрямована на усвідомлення своїх потенційних можливостей і професійних проблем. Самоаналіз – це прихований від безпосереднього спостереження, але суттєва сторона професійної діяльності педагога і його життєдіяльності загалом [4, 14].

Самовдосконалення передбачає самостійну роботу педагога над розширенням власного світогляду, підвищення рівня культури, освіченості, тобто синтезує поняття “самостійна робота” і “самоосвіта”. Самоосвіта – постійна діяльність педагога спрямована на розширення та поглиблення знань, умінь, підвищення рівня професійної компетентності [3, 28]. Основними чинниками самовдосконалення є систематичність і послідовність самоосвіти, безупинний характер роботи, постійне ускладнення змісту й форми самоосвіти.

Принцип безперервності самоосвіти виявляється у трьох напрямках: теоретичній підготовці за фахом, практичному удосконаленні методів навчання й виховання учнів, вивченні результатів свого психологічного впливу на учнів. Тому можна визначити такі вимоги до організації самоосвіти педагогів: здобуття нових наукових і методичних знань та практичних навичок; неперервність; забезпечення застосування педагогом набутих професійних знань у практичній діяльності.

Сутність самоосвіти полягає у тому, що педагог здобуває знання з різноманітних джерел та використовує їх у професійній діяльності. Основними джерелами пошуку знань є: книги (наукова, науково-методична, методична, публіцистична, художня та інші літератури); фахова періодика (газети, журнали); Інтернет; телебачення; відео, аудіоінформація; семінари, круглі столи, конференції, майстер-класи; курси підвищення кваліфікації, різноманітні курси; екскурсії, театри, виставки, музеї, концерти; заходи із обміну досвідом, подорожі [3, 29 – 30].

Організація самоосвіти педагога залежить від рівня його підготовки, поставленої мети вдосконалення та вибору форм і методів узагальнення досвіду. Н. Дранка включає такі етапи у технології організації самоосвіти: діагностичний, організаційний, практичний, та узагальнювальний. Діагностичний етап передбачає виявлення труднощів у педагогічній діяльності, усвідомлення педагогом проблеми та удосконалення через участь у семінарах та публічних виступах. Організаційний етап передбачає вибір теми для опрацювання, створення умов для реалізації самоосвітньої діяльності та підготовку методичних матеріалів. Третій етап – практичний, який передбачає послідовне вирішення усіх завдань, узагальнення досвіду та моніторинг якості. Четвертий етап – узагальнювальний. Саме тоді вчитель аналізує отримані результати та розробляє прогноз впливу саморозвитку на педагогічну діяльність та його застосування [3, 29].

У результаті розбудови інформаційного суспільства в Україні актуальними є врахування нових підходів, що ґрунтуються на включенні педагога у освітній інформаційно-комунікаційний простір. Освітній інформаційно-комунікаційний простір – середовище, яке сприяє розвитку особистості вчителя та учня з допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечує можливість реалізації їхніх потреб та потенціалу.

Зауважимо, що характерними особливостями інформаційно-комунікаційного простору є: інформаційні ресурси (навчальні комп'ютерні програми, курси дистанційного навчання, електронні підручники, довідкова інформація, методичні матеріали); необмежена кількість користувачів інформаційних ресурсів; обмін інформаційними ресурсами між суб'єктами і об'єктами (здійснюється за типом "клієнт-сервер"); високі вимоги до швидкості обміну інформаційними ресурсами; різні типи каналів обміну інформаційними ресурсами між суб'єктами і об'єктами [1, 47 – 48].

Зупинимося детальніше на організації самоосвіти вчителя початкових класів з використанням інформаційно-комунікативних технологій, а саме: навчанні на онлайн-платформах; роботі з педагогічним програмним засобом; створенні web-квестів; організації веб-конференцій та блогінгу.

Сучасні онлайн-платформи представлені курсами, навчання у такій послідовності: перегляд відео-лекцій, обговорення питань на форумі з іншими студентами та викладачами, складання

тесту та отримання сертифікату. Нині у мережі інтернет є такі онлайн-платформи для саморозвитку вчителя:

1. EdEra – освітній проект, який розробляє онлайн-курси, інтерактивні підручники та освітні спецпроекти, співпрацює з МОН України, тому є багато освітніх можливостей: для вчителів початкової школи (найновіший курс лекцій описує сучасні методики підготовки викладання у першому класі).

2. Prometheus – проект масових відкритих онлайн-курсів, де є як предметні курси, які допоможуть слідкувати за новинами у галузі педагогіки, так і загальні.

3. ВУМ (Відкритий Університет Майдану) містить низку курсів для покращення педагогічної майстерності вчителя: "Креативне мислення", "Теорія поколінь", "Верифікація в інтернеті", "Мова жестів", "Інформаційна безпека" тощо.

4. Cambridge English Webinars – вебінари з англійської мови, які можуть навчити використовувати нестандартні методи навчання під час уроків.

5. British Council пропонує багато можливостей для вивчення англійської мови, а також покращення навичок її викладання.

6. Khan Academy пропонує лекції, перекладені на 65 мов, у форматі YouTube відео, практичні заняття та методичні матеріали для педагогів.

7. Coursera – освітній проект, схожий системою організації до Khan Academy, проте особливістю оцінювання знань є те, що домашні завдання оцінюють інші студенти і для отримання сертифікату потрібно заплатити 30 – 40 доларів.

8. EdX – онлайн-платформа масових відкритих інтерактивних курсів, навчання на якій є безкоштовне з отриманням сертифікату, але можна оплатити волонтерський внесок за навчання.

9. Eduget – онлайн-курс, зорієнтований на всіх, для кого навчання й пізнання – це стиль життя, всіх, хто любить учитися, всіх, хто може передати знання. Мета – зробити процес отримання знань змістовним і захопливим [6].

Важливим аспектом саморозвитку вчителя є робота з педагогічним програмним засобом – сучасним електронним мультимедійним підручником, який охоплює цілісну дидактичну систему, що заснована на використанні комп'ютерних технологій і засобів Інтернету, метою якого є забезпечення навчання за індивідуальними і оптимальними навчальними програмами з керуванням процесу навчання [7].

Самоосвіта вчителя під час роботи з ППЗ полягає у вмінні самостійно розробляти

фрагменти уроків, вносити корективи у зміст навчального матеріалу, додавати ілюстративні матеріали (рисунок, графіки, карти, схеми, фотографії, відеофрагменти, звукові рядки, інтерактивні моделі, тренажери, 2D-, 3D-анімації), розробляти та вносити у систему різноманітні багаторівневі тести та завдання. Загалом, вчитель може доповнювати, модифікувати, корегувати підручник з урахуванням вікових, психологічних, соціальних і регіональних умов, а згодом ділитись напрацьованими матеріалами з колегами.

Веб-квест – ще одна технологія, яка сьогодні використовується як найбільш вдалий спосіб залучення Інтернету на уроках вчителем початкових класів. Представив вперше її Сан-Дієго Берні Джордж ще у 1995 році [8]. Характеризується пошуковою діяльністю, яка прокладена по одному або декількох маршрутах, яка веде до конкретної мети. Шлях до мети повинен містити кілька етапів, переходи по яких ґрунтуються на сукупності зібраної інформації. Учасники квесту чітко знають свої ролі і виконують їх під час уроку.

Вчитель може самостійно розробляти веб-квести, застосовувати їх на уроках та розмішувати їх у соціальні мережі чи освітні сайти з метою поширення, що буде інструментом роботи інших вчителів.

Створення веб-квесту включає такі етапи: визначення теми; вибір сайту для створення веб-квестів та реєстрація; вибір форми представлення (презентація, текст чи візуальний матеріал) та заповнення завданнями; розробка системи оцінювання; пошук джерел інформації, що допоможуть учням знайти відповіді. Описана вище технологія є однією з найефективніших моделей інтерактивного навчання.

Останніми роками виникла тенденція проведення наприкінці серпня веб-конференції для вчителів з усіх навчальних предметів, організатором яких є Національна академія педагогічних наук України. Конференції проходять в режимі онлайн-трансляцій, під час яких вчені НАПН дають поради щодо реалізації Концепції “Нової української школи”, коментують зміст нових освітніх і навчальних програм, підручників, що запроваджуються найближчого навчального року, а також ознайомлюють учасників із новітніми досягненнями педагогіки. Особливістю таких конференцій є забезпечення масового обговорення й узагальнення наукових, методичних або виробничих питань та вироблення рекомендацій стосовно їх вирішення у режимі онлайн.

Окрім активного обговорення та пасивної участі у згаданих вище конференціях, вчитель може бути ініціатором власних веб-конференцій, організаторами яких можуть бути декілька вчителів, метою яких є обмін накопиченим педагогічним досвідом та обговорення ключових тенденцій розвитку, досягнень та відкриттів педагогічної науки та практики.

Окрім вище вказаного, інформаційно-комунікаційний простір вчителя включає ведення власного блогу. Термін “блог” походить від англ. (webloggin) – мережевий журнал або щоденник подій [5]. Характерними ознаками блогу є те, що текст записів є коротким, містить авторські думки, описує досвід чи певну ідею.

Для ефективного ведення блогу потрібно дотримуватись таких правил: визначення теми відповідно до врахування власних інтересів; регулярність публікування дописів; публікування авторських текстів; дотримання авторських прав; розвиток блогу у соціальних мережах; використання готових платформ для блогінгу (<https://wordpress.com/>, <http://blogger.com/>).

Для визначення здатності до саморозвитку та самоосвіти вчителів у сучасному інформаційно-комунікаційному просторі нами проведено опитування вчителів початкових класів м. Львова. Проведено опитування за тестом “Оцінювання здатності до саморозвитку та самоосвіти”, розробленого методистом ЦПО ім. О. Разумкова Н. Ваховською [2, 40 – 41]. Результати є позитивними і досягають переважно середнього рівня, що означає, що у вчителів є потенціал до саморозвитку та самовдосконалення, який потрібно розвивати.

Нами проаналізовано стимулюючі та перешкоджаючі чинники, що впливають на рівень освіти та розвитку педагога. Загалом спектр розподілу стимулюючих чинників має такий вигляд (табл. 1).

Окрім стимулюючих чинників, проаналізовано перешкоджаючі чинники, спектр розподілу яких має такий вигляд (табл. 2).

На думку опитаних вчителів, їх самоосвітня діяльність полягає у вивченні наукової та методичної літератури, опрацюванні сучасних онлайн-джерел та практичній апробації особистих матеріалів. Суспільно-педагогічною діяльністю, якою б найбільше хотіли займатися вчителі, є організація гуртків та проведення науково-практичних семінарів для колег.

Найпопулярнішими джерелами пошуку знань для саморозвитку за результатами анкетування є наступні: фахова періодика, семінари, круглі столи, конференції, майстер-класи, курси

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМООСВІТИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СУЧАСНОМУ
ОСВІТНЬОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ**

Таблиця 1.

**Розподіл стимулюючих чинників, що впливають на рівень освіти і розвитку вчителів
початкових класів**

№	Стимулюючі чинники	%
1	Інтерес до роботи	9,4
2	Довіра	9
3	Заняття самоосвітою	8,7
4	Новизна діяльності, умови праці та можливість експериментувати	8,7
5	Організація професійної діяльності в школі	8,7
6	Особистий приклад і вплив колег	8,7
7	Зростаюча відповідальність	8,3
8	Навчання на курсах підвищення кваліфікації	8,2
9	Можливість отримати визнання і відповідний статус у колективі	7,9
10	Науково-методична робота	7,9
11	Приклад і вплив керівників	7,5
12	Увага адміністрації навчального закладу до окресленої проблеми	7

Таблиця 2.

**Розподіл перешкоджаючих чинників, що впливають на рівень освіти і розвитку вчителів
початкових класів**

№	Перешкоджаючі чинники	%
1	Нестача часу	16,4
2	Стан здоров'я	16,4
3	Обмежені ресурси, складні життєві обставини	13,8
4	Власна інерція	12,9
5	Розчарування, викликане попередніми невдачами	11,2
6	Ворожнеча людей (зздрість, ревності), які негативно сприймають Ваші зміни і прагнення до вдосконалення	10,3
7	Відсутність підтримки й допомоги керівництва	9,5
8	Неадекватний зворотний зв'язок із колегами та керівництвом, відсутність об'єктивної інформації про себе	9,5

підвищення кваліфікації та Інтернет. Щодо останнього, то ресурсами мережі, які використовують вчителі початкових класів для саморозвитку у сфері зміни тенденцій початкової освіти є web-сторінки, you-tube-канали та онлайн-курси. Найпопулярнішою платформою онлайн-курсів, якою користуються усі опитувані є EdEra, наступною, менш популярною є Prometheus. На жаль, жоден з педагогів не веде власного блогу, проте задуметься над такою ідеєю.

Висновки. Отже, модель сучасного вчителя передбачає готовність до застосування нових педагогічних ідей, здатність безперервно навчатися та розвиватися, бути у постійному творчому пошуку та самовдосконалюватись. Тому самоосвіта має бути невід'ємною потребою кожного вчителя початкових класів, адже існують технології та джерела пошуку, які сприяють її ефективному здійсненню. А забезпечити цю потребу може прогресивний та ефективний інструмент самоосвіти – інформаційно-

комунікаційні технології, які відіграють важливу роль у сучасному світі. Вони дозволяють зекономити час, є зручними у пошуку, використанні та переважно безкоштовними, тому доступні усім користувачам мережі Інтернет.

До напрямів подальших досліджень відносимо вивчення закордонного досвіду впливу інформаційно-комунікаційних технологій на самоосвіту вчителя початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков В. Ю. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій єдиного інформаційного простору системи освіти України: монографія/ В.Ю. Биков, В.В. Лапінський, А.Ю. Пилипчук, М.П. Шишкіна та ін.; за наук. ред. проф. В.Ю. Бикова // – К.: Педагогічна думка, 2010. – 160 с. [Електронний ресурс]: [веб-портал] – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/667/1/Monograph-Bukov-Lapinski-rozd1.pdf>

2. Ваховська Н. Самоосвіта педагогів у ПНЗ / Н. Ваховська // Позашкілля. – 2015. – № 4 (100). – С. 31–45.

3. Дранка Н. Самоосвіта педагогічного працівника / Н. Дранка // Позашкілля. – 2014. – № 9 (93). – С. 27 – 31.

4. Ратушинська А. Педагогічні умови розвитку професійних якостей учителя початкових класів у процесі самоосвіти/ А. Ратушинська // Початкова школа. – 2015. – № 10. – С. 12–15.

5. Табачук І. В. Особливості створення налагодження та дизайну персонального освітнього блогу вчителя [Електронний ресурс]: [веб-портал] – Режим доступу: <http://osnova.com.ua/items/item-march-2016/>

6. Топол В. Де навчатись вчителям: добірка можливостей (Частина 2) [Електронний ресурс]: [веб-портал] – Режим доступу: <http://nus.org.ua/articles/de-navchatys-vchytelyam-chastyna-2/>

7. Що таке Педагогічний Програмний Засіб [Електронний ресурс]: [веб-портал] – Режим доступу: <http://www.znanius.com/3875.html?&L=4>

8. QUEST-технології на уроках математики [Електронний ресурс]: [веб-портал] – Режим доступу: <https://sch-10.jimdo.com/>

[/lib.iitta.gov.ua/667/1/Monograph-Bykov-Lapinski-rozd1.pdf](http://lib.iitta.gov.ua/667/1/Monograph-Bykov-Lapinski-rozd1.pdf) [in Ukrainian].

2. Vakhovska, N. (2015). *Samoosvita pedahohiv u PNZ* [Self-education of a teacher in an out-of-school educational institution]. *Pozashkillia*, no. 4(100), pp. 31–45. [in Ukrainian].

3. Dranka, N. (2014). *Samoosvita pedahohichnoho pratsivnyka* [Self-education of a pedagogical worker]. *Pozashkillia*, no. 9(93), pp. 27–31. [in Ukrainian].

4. Ratushynsk, A. (2015). *Pedahohichni umovy rozvytku profesiinykh yakosti uchytelia pochatkovykh klasiv u protsesi samoosvity* [Pedagogical conditions of development of professional qualities of elementary school teacher in the process of self-education]. *Pochatkova shkola*, no. (10), pp. 12–15. [in Ukrainian].

5. Tabachuk, I. V. *Osoblyvosti stvorennia nalahodzhenia ta dizainu personalnoho osvitno blohu vchytelia* [Features of setting up and designing a personal educational blog for a teacher]. [Electronic resource]. Available at: <http://osnova.com.ua/items/item-march-2016/> [in Ukrainian].

6. Topol, V. *De navchatys vchyteliom: dobirka mozhlyvosti (Chastyna 2)* [A selection of opportunities for teaching teachers (Part 2)]. [Electronic resource]. Available at: <http://nus.org.ua/articles/de-navchatys-vchytelyam-chastyna-2/> [in Ukrainian].

7. *Shcho take Pedahohichniy Programnyi Zasib* [What is a Pedagogical Programming Tool]. [Electronic resource]. Available at: <http://www.znanius.com/3875.html?&L=4> [in Ukrainian].

8. *QUEST-tehnologii na urokakh matematyky* [QUEST-technology in math lessons]. [Electronic resource]. Available at: <https://sch-10.jimdo.com/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018

“Істинно велика людина та, яка оволоділа своїм часом”.

Тесіод
перший відомий на ім'я давньогрецький поет,
засновник дидактичного епосу

“Заглянь в середину себе: там в глибині душі є джерело добра, яке ніколи не вичерпається, якщо ти сам не перестанеш розкопувати його”.

Марк Аврелій
римський імператор з 161 року

“Мудрість увійде до серця твого і буде приємне знання для твоєї душі”.

Біблія. Книга притч Соломонових

